

Slovenci v srednjeveškem rimsko-nemškem cesarstvu

Frankovsko cesarstvo:

Karel Veliki → sin Ludvik Pobožni (814-840) → sinovi: Karel Plešasti, Lotar in Ludvik Nemški → **verdunska pogodba** (843) → z njo si bratje razdelijo državo:

- Karel Plešasti dobi zahodni del → postopno nastane romanska Francija
- Ludvik Nemški vzhodni del → postopno nastane germanska Nemčija
- Lotar pa osrednji del (večji del Italije)

Vzroki za razpad Frankovskega cesarstva:

- Težnje visokega plemstva (vazali, grofje, vojvode) po čim večji samostojnosti
- Napadi Normanov, Arabcev, Slovanov in Madžarov
- Različna ljudstva v državi si želijo osvoboditve in samostojnosti (Slovani)

Karolingi (vnuki Karla Velikega) so pomrli brez potomcev → za njihovo dediščino se je spopadalo vse več plemičev → tudi vzhodnofrankovska država razpade na vrsto plemenskih vojvodin: Saška, Frankovska, Švabska, Bavarska, Lotaringija...

Rimsko-nemško cesarstvo je nastalo

- v 10. st.,
- na vzhodnem delu bivšega frankovskega cesarstva,
- v času vladanja Otona I. iz saške rodbine
- obsega: ozemlja v J-ni in Sr-nji Evropi: Bavarska, Saška, Lotaringija in Burgundija ter Apeninski polotok
- meja na V: južno od Dunaja, rob Graške kotline, južno od Mb in Pt, po Sotli prek Dolenjske, po Gorjancih, rob Bele krajine in obrobje Notranjske v Istro

Vladanje saške dinastije:

Prvi vladarji uspešno povečajo moč in ugled dinastije:

- Na novo ustanovijo konjenico in sistem utrdb → uspešna obramba pred vpadi Madžarov

Oton I.

- 962 se okrona za cesarja
- ogrožanje mej R-NC; Madžari
- Madžare porazi na Leškem polju pri Ausburgu leta 955
- Pridobi si pravico ustoličevanje škofov → nastanek državne cerkve

Karantanija po letu 822

- Karantanija je bila po priključitvi v Frankovsko cesarstvo preurejena v grofijo
- Skupaj z **Vzhodno krajino, grofijo ob Savi ter Zgornjo in Spodnjo Panonijo** združena v **Vzhodno prefekturo**
- Prefekt Karlman in sin Arnulf preneseta sedež prefektore v Karantanijo → uveljavi se ime Karantanci → izraz Karantansko kraljestvo
- Arnulf prevzame oblast v Karantanskem kraljestvu → vlada dokaj samostojno
  - o Je začetnik frankovskega fevdalizma
  - o Pridobi si Bavarsko → postane vzhodnofrankovski kralj

- Vpadi Madžarov → osvajajo okrog Blatenskega kastela, v Karantaniji in Italiji → leta 907 v bitki pri Bratislavi premagajo Franke → prevzamejo nadvlado na ozemlju Panonije (do Aniže in Karantanije)
- 955 – zmaga nad Madžari
- Oton II. → 976; od Karantanije loči vojvodino Koroško
  - Proti Obrom organizira mejne krajine oz. marke (od 11.st.) → posebej organizirana vojaškoupravna območja ob državni meji
  - Krajine:
    - Vzhodna (ob Donavi do Bavarske)
    - Karantanska (ob osrednji Muri)
    - Podravska (med Pohorjem in Kozjakom)
    - Savinjska (porečje Savinje, na J prek Save)
    - Kranjska (zgornje Posavje in Notranjsko)
    - Furlanija (del Zg. Posočja in sp. Vipavska dolina)
    - Istra (tudi Kras do Nanosa in Javornikov)
  - Vse krajine so podrejene koroški vojvodi (tudi vojvodina Koroška in južna Bavarska, izjema je le vzhodna krajina)
  - Vseh sedem krajin se združi v **VELIKO KARANTANIJO** (vojvodina Koroška je osrednja pokrajina) → vloga: razvoj slovenske nacionalne zavesti

Slovinci:

- Od 820 do 876 → v Vzhodni prefekturi
- Od 876 do 70.-ih let 10. st. v Karantanskem kraljestvu
- Do 1002 v Veliki Karantaniji

Fevdalizem:

- V 9. in predvsem 10. st.
- Nastanejo zemljiška gospostva; fevdi,
- 1. gradovi kot središča sodne, upravne in vojaške oblasti
- Ogromno ozemlja dobijo tudi škofije
- Pridvorno gosp. se ustali
- Začetek kolonizacije, germanizacije
- Fevdalna družba: plemstvo, duhovščina in podložniki (vladar, vojvoje, grofje, nižje plemstvo in tlačani)
- Njivee se ustalijo, natriletno kolobarjenje
- Plug, konjska in volovska vpraga, kosa
- Nastajajo nove gosp. enote; kmetije oz. hube

Od krajin do dežel v 10. stoletju

- Temelj za nastanek novih državnopravnih oblik na slo. tleh je sistem mejnih krajin v Karantaniji
- Novo nastale enote → t.i. **zgodovinske dežele** (ohranijo se do 1918)
- Nastale zaradi težnje visokega plemstva, da bi nadvladalo t.i. deželnemu plemstvu → visoki fevdalci pridobivajo ozemlja drugih
- Dežele: Koroška (Celovec), Štajerska (Gradec), Kranjska (Ljubljana), Goriška (Gorica)
- **ŠTAJERSKA:**
  - Nastala je 1. na našem ozemlju
  - Njen osrednji del = Karantanska krajina

- o v 11. st. se dokončno loči od vojvodine Koroške in se začne združevati z drugimi, pridruži se ji tudi Podravska krajina
- o v Karantanski krajini so grofje Traungavci – Otokarji iz Steyerja → naszanek imena Štajerska
- o Otokar III. → v 12.st. od vladarja pridobi deželnoknežje pravice
- o Sin Otokar IV. 1180 Štajersko povzdigne v vojvodino in deželo
- o V končni fazi sestavljena iz: Karantanske, Podravske in Savinjske
- **KOROŠKA:**
  - o Vojvodina od 976
  - o Status dežele dobi šele v 2. pol. 15. st.
  - o Obsega (na zač.): Podravje do soteske pod Kozjakom in Pohorje
  - o Enotna dežela postane šele pod Habsburžani po izumrtju celjskih grofov
- **KRANJSKA:**
  - o Obseg (na zač.): Gorenjsko, Lj. kotlino in V-no Notranjsko, pozneje še ozemlje Savinjske krajine → Kranjska in Slovenska marka
  - o Krajišni grof Kranjske = oglejski patriarh , vendar v njej prevladujejo različni lastniki
  - o Višnjegorski grofje premaknejo državno mejo z Gorjancev in Krke na Kolpo do Bregane
  - o 1335; vladarji Kranjske postanejo Habsburžani (nimajo ozemlja do Kolpe v Beli krajini → to postane posebna dežela z dvema grofijama; slovensko Marko in Metliko
  - o zmaga Friderika III v boju za celjsko dediščino (1470= → zagotovi deželno enotnost Kranjske)
  - o v vojvodino povzdignjena leta 1364
- **GORIŠKA:**
  - o Nastane na ozemlju Goriških grofov: srednje Posočje in Kras
  - o Nastane z ločitvijo od Furlanije (oglejskih patriarhov) → Goriški so l. 1365 povzdignjeni v državne kneze → se lahko osamosvojijo
  - o Popolno podobo dobi Goriška v 16.st. → habs. Cesar Maksimiljan pripoji k njej ozemlje zg. in sp. Posočja

Otokar II. Premysl

- Češki kralj, izkoristi obdobje interregnuma (brezvladja) v R-NC
- Za vojvodo ga izvoli tukajšnje plemstvo
- 1253; podeduje češko kraljevo krono
- poroka s Friderikovo sestro Marjeto Babenbeško → pridobi pravico do oblasti v vojvodini Avstriji
- druge slo. dežele zasede s podporo nižjega plemstva
- 1270 → združi vse slovensko ozemlje, razen Prekmurja; država od Jadrana do Češka
- država Slovincem ne prinese narodne potrditve
- Otokarjevo obdobje vladanja se konča l. 1273 → novi cesar Rudolf Habsburški → Otokar umrl v bitki pri Suhih Krutih na Moravskem polju
- V Otokarjevi vladavini: poveča se oblast deželnega kneza, dežele postanejo »utrjene« upravne enote, vzpostavi se red

Vzpon Habsburžanov

- Ščasoma fevdi Otokarja po njegovi smrti preidejo pod habsburško oblast → v 14.st. → pod Habsburžani so Štajerska, Koroška in Kranjska
- Habsburžani – deželni knezi
- Podrejeno plemstvo postane deželno plemstvo
- Kranjska, Koroška in Štajerska dobijo t.i. deželne ročine → pisne potrditve deželnih privilegijev
- Le Štajerska ima dokončno izoblikovane meje, drugi 2 pokrajini se dokončno izoblikujeta v 15. in 16. st.

Konec 14. in 15. st. so Habsburžani izgubljali na moči. Oslabili so jih:

- Beneška republika → v 1. pol. 15.st. osvoji precej ozemlja na račun oglejskih patriarhov. Konec 13. st. so si Benetke podvrgle istrska obalna mesta – Koper, Piran. Nato so se usmerile v notranjost → **1420** se je končal dolgotrajen boj → patriarhova posvetna oblast propade → marka **Istra** in **Furlanija** preideta v beneške roke
- Turški vpadi
- Notranji spori v dinastiji (med člani albertinske in leopoldinske veje, ki so občasno prerasli v prave vojne)
- Goriški grofje
- Celjski grofje

Celjski grofje

- V 14. st. podedujejo Celje (po Vovbrških grofih)
- Cesar IV. Jih povzdigne v Celjske grofe - 1341
- Povezujejo se s Katromaniči, Piasti (Poljaki) in Luksemburžani (od 1347-1437 vladajo nemškemu cesarstvu + (so tekmeči Habsburžanov)
- Herman II. Celjski se udeleži pohoda cesarja Sisigmunda Luksemburškega proti Turkom → v bitki pri Nikopolju l. 1396 reši Herman Sisigmundu življenje → ta mu podari posesti na Hrvaškem in svojo hčer Barbaro za ženo
- Nove posesti dobijo z dedovanjem Ortenburžanov v zač. 15. st.
- 1436 → Luksemburžani Celjske grofe povzdignejo v državne kneze (brez soglasja Habsburžanov) → Celjski dobijo:
  - pravico do sodne oblasti nad deželnim plemstvom
  - nast. Celjska kneževina oz. Celjska dežela
- posledice: Habsburžani začnejo vojne s Celjani → 1443 – pogodba o medsebojnem dedovanju (+priznan je položaj celjskih knezov, vendar Celjska dežela ostane del habsb. Monarhije)

Okoliščine izumrtja Celjskih in habsburška polastitev njihovega ozemlja

Po Friderikovi smrti l.1454 je Ulrik II. usmeril svoja prizadevanja na Ogrsko → tam postane varuh mladoletnega kralja Ladislava → zato se zameri ogrskemu plemstvu.

Ko je bil imenovan za kraljevega namestnika na Ogrskem (namesto domačega Janoša Hunyadija), ga je Ladislav (Janošev sin) med pripravami na vojni pohod proti Turkom l. 1456 v Beogradu ubil.

Ozemlja Celjskih so si na podlagi Pogodbe o medsebojnem dedovanju prisvojili Habsburžani. → leta 1472 si vnovič pridobijo devinsko posest ob Tržaškem in Kvarnerskem zalivu, leta 1500 pa so po izumrtju Goriških grofov pridobili še Goriško grofijo.

Celjska dežela:

- Knežji dvor v Celju: politično središče V-nega in srednjega dela slovenskega ozemlja, kulturni vplivi evropske umetnosti
- Samostan Pletarje (Herman II.), »celjski oltar« ter Marija Zavetnica s plaščem na Ptujski gori, dominikanski samostan Novi kloster pri Celju, grb Celjanskih...
- J-na Štajerska pod njihovo oblastjo doseže visoko umetniško raven (14. in 15.st.)
- Zadnji celjski knez Ulrik II.
- 1456 Habsburžani (Friderik III.) pridobijo nazaj posesti Celjskih

na Koroškem se za njihovo ozemlje bori tudi Goriški grof → Friderik III. Ga premaga → »mir v Požarnici« l. 1460 → prisili Goriškega grofa, da jim odstopi svoja ozemlja do današnje zahodne meje

Slovenske dežele v sklopu habsburžaskih posesti:

- Kranjska - Ljubljana
- Štajerska – Gradec
- Koroška – Celovec
- Notranji del Istre
- Goriška z Gorico
- Trst

Celotno slovensko ozemlje je bilo konec 15. st. razdeljeno med tri države:

- **Rimsko – nemško cesarstvo (Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti)**
- **Beneško republiko** (Bovška, Tolminska, Idrijska, Beneška Slo., notranji del Istre, obalna mesta)
- **Kraljestvo krone Sv. Štefana (Ogrsko kraljestvo);** (vključevalo Prekmurje in Porabje)

Kolonizacija (notranja in zunanja) in njene faze na slovenskem ozemlju od 10. do 15. stoletja

Kolonizacija; naseljevanje ljudi na prazne ali doseljevanje na že poseljena območja, kar vpliva na naselitveno in kulturno podobo pokrajine

Poznamo:

- Notranjo kolonizacijo; ko se za naselitev ali poselitev ozemlja uporabi ljudi iz okolice. Za to se uporablja **lasten prirastek**
- Zunanjo kolonizacijo; poselitev tujega ozemlja. Tuje prebivalstvo poseli neko deželo → potujčevanje, pokristjanjevanje, zasužnjevanje,,,
- Samorasla kolonizacija: kadar ni načrtovana
- Načrtovana kolonizacija: načrtno naseljevanje, ponavadi so jo izvajali zemljiški gospodje, saj so s pridobitvijo obdelovalne površine povečali dohodke

Vzroki za srednjeveško kolonizacijo:

- Prevelika rast prebivalstva
- Malo donosna fevdalna gospostva
- Večje povpraševanje po hrani zaradi novo nastalih mest
- Veliko neobdelane zemlje

Možnosti za pridobitev obdelovalne zemlje:

- Krčenje gozdov
- Izsuševanje močvirij
- Obdelava pustih pokrajin
- Pridobivanje zemlje iz morja (Nizozemska)
- Naselitev v višje ležeče kraje

Kolonizacija na Slovenskem:

1. faza: STAREJŠA – od 6. do 9. st. (obdobje po naselitvi Slovanov v Vzhodne Alpe do naselitve Panonije) Ogri kolonizacijo ustavijo za nekaj časa
2. faza: NIŽINSKA – od 10. do konca 12.st.
  - zunanja: naseljevanje tujega nemškega preb. na nižinska obm. Koroške in Štajerske
  - notranja: domači naseljenci so naseljevali nižinska območja današnje osrednje Slo.
3. faza: VIŠINSKA – 13. in 14. st.
4. faza: DODATNA – od 16. st naprej

1.FAZA:

- od 6. do 9. st.
- Slovanske naselitve: od Furlanske nižine do Podonavja

2.FAZA:

- Od 10. do 12. st.
- Notranja → udeležba Slovenskega kmečkega preb.
- Načrtna → izvajajo jo tuji → nemški zemljiški gospodje → želijo povečati donos in dohodke posestev → krčenje gozda, izsuševanje močvirij...
- Spremembe → plug, konjska vprega, triletno kolobarjenje, ustaljene njive, gručaste vasi, daljše in ožje njive (zaradi uporabe pluga)
- Poveča se število preb.
- Pojav »vasi«
- Nemški naselitveni otok na Sorškem polju → freisinški škofje sem naseljujejo Bavarce → s Slovenci se asimilirajo v 18.st.
- Nemški otok med Mb, Pohorjem in Halozami → poslovenjen v 15.st.
- Nemci se naseljujejo tudi v Graško kotlino in srednjo Štajersko in na ozemlje V od Mure
- Slovensko preb. prevladuje v Zg. Koroški in na V Tirolskem

3. FAZA:

- Od 13. do 15. st.
- Višinska → samotne kmetije, sirnice, planinski pašniki
- Zelo se poveča št. naselij
- Germanski val → Zg. Štajerske, Zg. Koroška in V Tirolska → slovenski jezikovni jeziki vedno hitreje izginjajo
- Nemški naselitveni otok na Kočevskem → Orterburžani tu naseljujejo uporne nemške kmete → ostanejo do 2.sv.v.
- Odpiranje rudnikov in fužin → privlačno za nemške koloniste
- Od 2/2 14. st. → upad kolonizacije → vzroki:
  - o Obdobja slabih letin → lakota
  - o Kuga → kmetje bežijo v mesta
  - o Naravne katastrofe
  - o Politična nestabilnost in spori v R-NC

- o Turški vpadi
- o Upori kmetov
- Posledice kolonizacije:
  - o Razslojevanje podložnikov → gruntarji, kajžarji, dninarji, gostači...
  - o Višinska meja poljedelskih krajev ok. 1500 m.n.v.
  - o Nastanek nove narodnostne meje z Obri, Nemci in Romani
  - o Nastajanje novih mest → spremeni se zunanja podoba podeželja

4. FAZA:

- od 15., 16., st. naprej
- dodatna → nastajanje naselij v bližini starejših in na gozdnatih območjih
- naselja prebegov in uskokov → bežali pred Turki
- kajžarska mesta, zidanice v vinogradih (gostači)
- vzroki kolonizacije:
  - o vdori Turkov
  - o vdor zgodnjekapitalističnih oblik proizvodnje
- razslojitev preb. in kmetij

Posledice kolonizacije:

- germanizacija (S in osrednje Štajerske in Koroške)
- plemstvo in meščanstvo → nemškega izvora, uraden jezik = nemški
- ustalitev nove nemško-slovenske narodnostne meje
- ustalitev meje z Romani in Obri

Sestava prebivalstva na Slovenskem

- plemstvo in duhovščina → privilegirana sloja:
  - o tujega izvora (nemškega in italijanskega)
  - o lastniki fevdov
  - o od 12. st. → delitev podložne zemlje med zakupne kmetije
  - o plemstvo služi od podložnikov → dajatev in tlake, duhovščina pa iz desetine
- meščanstvo
  - o nastajalo v 11. in 12. st
  - o mesta nastajala na ozemljih zemljiških gospodstev
  - o razvoj blagovno-denarnega gosp.
  - o trgovina, obrt, denarni posli
- kmetje podložniki
  - o najštevilčnejši sloj
  - o nesvobodni, »privezani« na zemljo, brez političnih pravic
  - o po narodnosti večinoma Slovenci
  - o poljedelstvo, živinoreja, od 14.st. še tovarništvo, oglarjenje...
  - o opravljali večino kolonizacijskega dela → bili nagrajeni z izenačitvijo položaja znotraj sloja, pozneje so bili nagrajeni le bogati kmeti → gruntarji
  - o podoben položaj kot drugi evropski podložniki
- Židi in Judi
  - o V slovenskih mestih se naseljujejo od 13. st.
  - o Denarni posli, prodaja zemljišč... → pridobili od svojih dolžnikov → Imajo svoje mestne četrti (Pt, Cee, Lj, Trst)

- Odpor do njih: goljufanje dolžnikov in verski vzroki
- Izgovor Židov → Koroška, Štajerske, Kranjska
- V 16.st. → le še v Trstu (do Ilirskih provinc jih na slo. ozemlju ne zasledimo)

Plemstvo in gradovi

Gradovi: plemiška bivališča; upravna, sodna in gospodarska središča

- moški: prepoznali so se po GRBih, lov, gospodarstvo, bojevanje → viteški turnirji, hladno orožje: meč, kopje, sulica...
- dečke: vzgajajo za konjenike, VITEZE → deček je šel pri 7. letih na grad višjega plemiča, kjer se je začel učiti lepega obnašanja, bojevanja... najprej je bil PAŽ, potem OPRODA, z 21 leti pa je postal VITEZ (Erazem – roparski vitez)
- upravna ureditev + urbarji: glej Srednjeveška mesta in podeželje, str. 14 (od učitla) + str. 13 funkcije gradov
- zemljiško gospodstvo sčasoma postane:
  - celota v notranji ureditvi posestva
  - v sodni organizaciji in
  - v razmerju do deželne uprave
- fevdalec je torej bil podložnikov posrednik z višjimi upravnimi organi in njihov sodnik. Višje deželno sodišče je obravnavalo le primere, kjer je bila zagrožena smrtna kazen. Fevdalec svojih tlačanov namreč ni smel ubiti.
- Ministeriali: osebno nesvobodni, vojaška služba, šele v 14. st. dosežejo osebno svobodo → še izenačijo s plemstvom
- Podeželsko plemstvo: vladar, knez, grof, baron, misterial, vitez → deželni zbori → soodločajo o davkih, obrambi, gosp... → cesar ne more vladati absolutistično
- Ponekod na zborih deluje še visoka duhovščina, premožni meščani in na Goriškem bogati kmeti

Kmetje in vasi

- ✓ **Frankovski tip fevdalizma, fevd**
- ✓ Glej str. 12 in 13 + glej posledice kolonizacije
- ✓ Sejejo pšenico, ječmen, rž, oves, proso, sadijo pa čebulo, fižol, zelje, bob, lečo, repo, korenje in peso.
- ✓ Jedo: močnik, ješpelj, kaša, sir, posušeno meso, med
- ✓ Koruze in krompirja še niso poznali → lakota
- ✓ Obleka: lan, konoplja, volna, kožuhovina, čevlji iz doma ustrojenega usnja
- ✓ Hiše: krite s slamo, veža z ognjiščem, izba in hlev (na začetku je bilo vse skupaj)
- ✓ Na kmetiji živi povprečno 10 ljudi (4 do 8 otrok), povprečna starost = 35 let
- ✓ Velika umrljivost med otroki in nosečnicami
- ✓ Jeseni živino pobijejo, meso pa posušijo, obdržijo le tiste za razplod
- ✓ Ne poznajo hlevske živinoreje → nimajo gnoja
- ✓ Dajatve so se sčasoma spremenile iz naturalnih v denarne, ki se še večajo → kmečki upori
- ✓ Dajatve so plačevali glede na velikost in kakovost zemlje → izginejo razlike med podložniki
- ✓ Začasni in dedni zakup zemlje
- ✓ V 15. st. kmetje posežejo še v trgovino, obrt, oglarstvo, fužinarstvo, rudniki, prevoznništvo... → nastanek prvega številčnejšega svobodnega prebivalstva na podeželju → niso podrejeni zemljiškim gospodom

- ✓ Razlike med kmeti so nastale znova v 15. in 16. st. zaradi dodatnega zaslужka in drobljenja kmetij
- ✓ Drobljenje kmetij → le kjer so se lahko preživljali še s čim drugim (Primorska)
- ✓ Nekateri so iz domačij hodili na dnino h gruntarjem ali pa se naseljevali v **kajžah**, majhnih hišicah z malim vrtom (ohnišnico). Preživljali so se z neagrarnimi dejavnostmi → živijo ob prometnih poteh, središčih...
- ✓ **Razslojeni kmetje:**
  - o **Gostači**; brez premoženja, potujejo kot delovna sila
  - o **Bajtarji**; brez zemlje a s stalnim bivališčem
  - o **Kajžarji**; malo zemlje in kajža
  - o **Četrtruntarji in polgruntarji**; malo zemlje, preživljajo se z dnino in neagrarnimi dejavnostmi
  - o **Gruntarji**; bogati kmeti
- ✓ Kmetija = grunt = huba; vsi kmetje podložniki so imeli hube, ki so bile enako velike po donosu → imeli so dovolj hrane zase, za dajatve, takse...
- ✓ **Patrimonialno sodstvo** → gospod ima vrhovno sodno in upravno oblast nad podložnim kmetom
- ✓ **Pridvorno gospodarstvo** → nesvobodni pravni položaj kmeta → od 9. do 12. st.; zemlja razdeljena na površine ob dvoru, površine, ki so bile razdeljene med podložnike in neobdelane površine
- ✓ **Vas** → del srenje / soseske → poveljuje ji vaški starešina ali župan
- ✓ Ljudsko pesništvo

Meščani in mesta

- Na krajih z možnostjo zaslужka so se izoblikovala mesta in trgi. Pri nas so začela nastajati že v 11. st., večina pa jih je nastala v 13. in 14. st. (Celje leta 1451 dobi mestne pravice)
- Vzroki za nastanek mest:
  1. Zaradi trgovine na dolge razdalje so nastale v 11. in 12. st. mesta na Koroškem
  2. Primorska romarska naselja (še iz rimskih časov) so postala srednjeveška mesta v 12. in 13. st. (v gospodarskem pomenu)
  3. V 13. in 14. st. so zaradi interesov fevdalcev in deželnega kneza nastala mesta na Kranjskem in Štajerskem
  4. v 2./2 15. st. nastanejo mesta zaradi obrambe pred Turki

Vzroki za nastanek mest in značilnosti v nastajanju mest v 13., 14. in 15. stoletju, razlike med tipoma mest, ki sta se razvila na Slovenskem (obalna, celinska mesta)

- Primorska mesta (Trst, Izola, Koper) ohranijo značilnosti antičnih mest:
  - o Iz upravno-cerkvenih središč se razvijejo v obrtno-trgovska
  - o Solinarstvo, ribištvo, kmetijstvo
  - o Nimajo obzidja
  - o V mestih živijo meščani, mestno plemstvo/patriciat in podeželani iz okolice
  - o Mesta imajo večjo stopnjo avtonomnosti, kot celinska

- mesta v notranjosti:
  - imajo obzidje,
  - nastanejo ob zbirališčih ljudi, prometnih poteh...
  - so deželoknežja (ko se izoblikujejo dežele)
  - Ptuj je edino mesto, ki nastane na rimskih temeljih
  - Trgovina; orientalsko sukno (iz V na Z), koža, živina (iz Z na V) ter železo (iz S proti J)
  - Ob nastanku nimajo samoupravnih pravic → pozneje mestni sodnik in svet
  - Mestne pravice dobijo:
    - Lj, Kranj, Kamnik, Ptuj; na zač 13.st.
    - Mb; sredi 13.st.
    - Celje; ½ 15.st.
    - Celovec, Velikovec; 12.st.
    - Gorica; zač. 14.st.
- Sloji:
  - Obrtniki: kovaštvo, pekarstvo... → cehi
  - Trgovci: trgovina, sejmi
  - Židje: finančni posli
  - V primorskih mestih:
    - Nobili (mestno plemstvo)
    - Popolani (vsi ostali)
- Mestna samouprava → mestne pravice, ki jih mestu podeli mestni gospod
  - Zapisane v mestnih statutih
  - Vloga mestnega sodnika in zbora vseh meščanov → odločajo o zadevah → pozneje: iz zbora se izloči ožji mestni svet → bogatejši meščani
  - Mestne občine → sestavljajo vsi meščani → pozneje ožja občina (iz notranjega in zunanjega sveta)
  - Na čelu primorskih mest so bili podestati
  - najstarejši ohranjeni statut: Piranski iz l. 1274

Razvoj rudarstva in fužinarstva

- od zač 15.st.
- nahajališča svinca (Koroška, Kanalska dolina), železa in živega srebra (Idrija):
  - rudnik se odpre l. 1490
- Osebnostno svobodni rudarji imajo rudnike v zakupu.
- Rudo so najprej talili v talilnih jamah, nato v zidanih pečeh, ki so izkoriščale veter. Tem sledijo nemške in slovenske peči; manjša zidana vetrna peč. Uveljavlja se tudi nova peč, kateri zrak dovajajo z mehovi, ki jih poganja vodno kolo. 15. st. → uveljavijo se še boljše t.i. laške peči
- Ponekod se začne razvoj steklarstva, drugje fužinarstvo, rudarstvo, nase pa so vezali še druge dejavnosti: tovorništvo, splavarstvo, oglarstvo, drvarjenje...
- Svinec so pridobivali pri Pliberku, pozneje še pod Peco in pri Raplju, železo v Mojstrani in na Jelovici → tu so nastale 1. fužine
- Jesenice so bile pomembno železarsko središče že v 14.st.
- Voda je bila edini vir gonilne energije → ob njej nastajajo fužine, papirnice...
- Na razvoj podjetij vpliva tudi bližina surovin – kremenčevega peska, gozda, rud...
- Večji železarski obrati: Železniki, Kamna Gorica, Stara Fužina, Kropa, Jesenice
- Delavci so osebno svobodni, neposredno odgovorni knezu

- Založništvo
- Zaposlovanje žena in otrok v fužinarstvu

Cerkvenoupravna organizacija

Po uničenju Avarov se začne večja misijonarska dejavnost Ogleja. Duhovniki začnejo širiti krščanstvo. Konec 8. st. se Oglej poteguje za stare pravice na območju Karantanije → nastane spor med Oglejem in Salzburgom zaradi meje.

Karel Veliki leta 811 določi mejo med oglejskim patriarhatom in salzburško nadškofijo **reko Dravo**. Meja se ohrani do reform Marije Terezije.

V Krki na Koroškem leta 1072 nastane prva stalna škofija na Slovenskem.

Vloga samostanov:

- ❖ V **Innichenu** nastane leta 769 samostan z namenom, da neverni rod Slovanov pripelje na pot resnice.
- ❖ Samostan v Molzbichlu in škofija Freising imata enako nalogo. V Freisungu so nastali **BRIŽINSKI SPOMENIKI**:
  - Najstarejši dokumenti, napisani v stari slovenščini – karolinški minuskuli, vsebujejo dva spovedna obrazca in pridigo o grehu.

Po investiturnem boju → cerkev dobi na veljavi → nadaljuje notranjo organizacijo → v zač. 12. st. se dokončno izoblikujejo **ŽUPNIJE** (v salzburški nadškofiji) → tam nastane več kot 20 župnij. V 12. st. pa nastanejo župnije tudi v oglejskem patriarhu.

V salzburški nadškofiji nastaneta: **krška in lavantinska škofija**,

V oglejskem p. pa sta stari škofiji v Trstu in Kopru, večina slo. ozemlja pa je bila razdeljena na arhidijakone (območja škofovih namestnikov), ti pa na župnije.

Prekmurje je bilo razdeljeno med škofiji v Gyoru in v Zagrebu.

Tuje škofije dobijo posesti v okolici Škofje Loke, Bleda, na Tolminskem in Krasu

Novi samostani:

- Cistercijanski
  - v Stični – bil je največji na Kranjskem, l. 1136, bil je cerkveno in kulturno središče, tam je ohranjena zbirka srednjeveških rokopisov
  - v Kostanjevici na Krki ter
  - v Vetrinju na Koroškem
- Kartuzijanski; predvsem gospodarski pomen → pospešujejo krčenje gozdov in kolonizacijo
  - Žiče
  - Jurklošter, Bistra pri Vrhniku, Pleterje
- Benediktanski; v Gornjem gradu, l. 1140
- Samostan nemškega viteškega reda v Lj. (Križanke); sredi 13. st.

Pomen samostanov:

1. širijo in utrjujejo krščanstvo
2. imajo gospodarsko funkcijo ter
3. kulturno funkcijo (prepisovanje knjig, vodenje šol, zdravijo bolnike...)

v 13. st. → nastanejo prvi ženski samostani → Studenice pri Poljčanah, Radlje, Škofja Loka, Velesovo in Mekinje pri Kamniku.

Redovi:

- **franciškani:** v Lj, Ce, Ptuj, Mb in Beljak
- **avguštinci:** v Velikovcu in Muti, ter v Lj.
- **dominikanci:** na Ptuju

Shizma – cerkveni razkroj → posledice:

- zmanjša se ugled papeža
- prodaja cerkvenih služb
- neprimerni papeži
- nizka duhovniška izobrazba
- samostani služijo bolj za preskrbo plemiških sinov in hčera

Vseeno je bila Cerkev eno glavnih gibal kulturnega življenja → 35 samostanov na slo. ozemlju je predstavljalo lokalne kulturne centre (ustvarjali so v latinskem jeziku – značilnost Evrope)

1. meščanske šole so delovale pod okriljem Cerkve, pouk pa je bil v nemščini.

Domač jezik je Cerkev uporabljala le pri posredovanju verskega nauka

Rokopisi:

- RATEŠKI
- STIŠKI

1448 – Lj- sinoda (škofijski cerkveni zbor) → skušajo popraviti stanje med duhovščino → duhovnikom prepovejo vzdrževati krčmarje, priležnice, popivanje, kockanje in prodajanje zakramentov.

FRIDERIK III. HABSBURŠKI →

- v sporu med oglejskih patriarhom in papežem Evgenom si pridobi posebne pravice glede postavljanja škofov in župnikov
- s celjsko dediščino pridobi nadzor nad številnimi samostani → ustanovi **Ljubljansko škofijo** leta **1461**, dve leti pozneje pa Sisigmund Lamberg postane prvi lj. škof.
  - a. Nova škofija je bila podrejena neposredno papežu.
  - b. Z njo nastane prva samostojna cerkvena upravna enota na slo. ozemlju: bila je razdeljena na 6 delov na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem – ni imela enotnega ozemlja
  - c. Z njo se ustali cerkvenoustavna razdelitev slovenskega ozemlja do 18. st.